

Aleš Vrbata, PhD.

State University of Feira de Santana
 Literature and Cultural Diversity Post-Graduate Department
 AVENIDA TRANSNORDESTINA S/N
 Caixa Postal: 252 – 294
 CEP: 44.036-900
 Feira de Santana
 Brasil
 alesvrbata@hotmail.com

Emil Višňovský: Richard Rorty a zrkadlo filozofie

Bratislava, Kalligram 2015, 360 s.

Na konci roka 2015 sa z pera slovenského filozofa Emila Višňovského dostala slovenskému čitateľovi do rúk kniha o diele a myslení jedného z najvýznamnejších a najoriginálnejších filozofov 20. storočia – Richardovi Rortym. Kniha, ako uvádza autor, je pozvaním k čítaniu Rortyho filozofie, ktorá je dnes príležitosťou pre reflexiu súčasných aktuálnych a závažných tém: poznanie, hodnoty, ľudský život, morálka, politika, demokracia, náboženstvo, spoločnosť, kultúra. Višňovský predstavuje Rortyho filozofiu ako neuzavretý spôsob myslenia práve o tých otázkach, ktoré sú pre človeka v súčasnom svete dôležité.

Autor recenzovanej monografie sa dlhodobo zaoberá filozofiou Richarda Rortyho, napísal viaceré významné práce o pragmatizme a neopragmatizme, je prekladateľom textov pragmatickej proveniencie. Višňovský je aj zakladateľom a predsedom *Central European Pragmatist Forum*. Jeho posledná monografia inšpiruje čitateľa k tomu, aby sa kriticky pozrel na dedičstvo pragmatistov, umožňuje čitateľovi výbornú orientáciu a prehľad v Rortyho filozofii, a ukazuje ponor do meandrov filozofického myslenia 20. a 21. storočia.

V posledných rokoch je filozofia Richarda Rortyho v popredí záujmu svetovej filozofie, aj keď v našom prostredí slovenskej filozofie sa tento záujem len prebúda. „Naša domáca filozofia sa s Rortym doteraz ani len nestretla“ (s. 16 – 17). Preto v našom intelektuálnom priestore môžeme s radosťou uvítať, že práve na Slovensku vychádza rozsiahle a seriózne dielo o jednom z najoriginálnejších filozofov 20. storočia.

Višňovský chce vo svojej monografii ukázať, že pochopiť filozofa znamená študovať jeho dielo i život vo vzájomnej jednote, preto jeho zámerom je predstaviť slovenskému čitateľovi Rortyho filozofiu v ucelenejšej podobe. Rortyho diela predstavuje genealogicky tak, ako sa jeho názory postupne vyvíjali. Zobrazuje jeho intelektuálny vývoj, jednotlivé etapy a kľúčové témy jeho myslenia. Kapitoly knihy ukazujú ako Rortyho filozofia prechádzala fázami od raného cez zrelé po neskoré obdobie počas polstoročia jeho prítomnosti vo svetovej filozofii. Kniha je

doplnená o bohatý poznámkový aparát, súhrnný zoznam všetkých Rortyho prác, zoznam prác preložených do slovenského a českého jazyka, sekundárnu literatúru a menný register.

V úvodnej časti *Predhovor* (s. 13 – 19) a *Namiesto úvodu: Postmoderný filozof Richard Rorty?* (s. 20 – 44) Višňovský zdôvodňuje motívy, ktoré ho viedli k napsaniu práce a vôbec tie, ktoré ho motivovali zaoberať sa Rortyho filozofiou. Višňovského zaujal Rorty otázkami a odpoveďami na ne: akú filozofiu rozvíjať? Aká filozofia má zmysel a perspektívu? Ako filozofovať inak, aby to niečo znamenalo? Na čo je dobrá filozofia a či je vôbec na niečo dobrá?

Višňovský ťažisko Rortyho práce hľadá v jeho úsilí zodpovedať si otázku, čo je filozofia, čím by mohla byť. Znamená to ukázať súvislosť filozofie s ľudskými sociokultúrnymi praktikami a ukázať jej ľudský zmysel. Filozofiu predstavuje ako ľudské zrkadlo alebo zrkadlo ľudskosti, pretože podľa Rortyho je filozofia ľudská záležitosť, s cieľom ovplyvňovať myslenie a konanie ľudí v každodenných situáciách, zvlášť v tých kritických, v ktorých sa nachádza súčasné ľudstvo. Rorty podľa Višňovského nastavil zrkadlo filozofii: kritické, imaginatívne, pragmatické a metafilozofické. Rovnako nastavil filozofické zrkadlo ľudskému svetu a kultúre. Išlo mu o jej užitočnosť a relevantnosť pre život.

Višňovský sa vo svojej monografii podujal na neľahkú úlohu, v kontexte Rortyho filozofie ukázať, že metafilozoficky skúmať filozofiu samu znamená skúmať to, čo filozofi robia, ako to robia a prečo to robia, čo chcú svojou filozofickou činnosťou dosiahnuť. Keďže filozofická činnosť je reflexívna a sebareflexívna, metafilozofická sebareflexia by mala sprevádzať každú filozofickú reflexiu v záujme toho, aby sme vo filozofii príliš nezablúdili a neodkláňali sa od jej zmyslu či cieľa, ktorý sme si predtým formulovali. Je to otázka, ktorú Višňovský považuje aj za prvotnú otázku filozofie samej, t. j. otázka „kto sme my, ľudia?“ Kto sme my, ľudia, čo filozofujeme; my, čo si kladieme „filozofické otázky“? V Rortyho formulácii je to otázka „prečo v našej kultúre existuje fenomén filozofie?“ Rorty sa pokúsil opustiť zastarané a prekonané spôsoby myslenia, pochopiť historicitu samotnej filozofie a vydať sa na cestu tvorivého hľadania nových spôsobov filozofovania. Podáva odvážnu kritiku filozofie za to, že kladie zlé, vymyslené, nereálne a neúčinné otázky. Sú to výzvy na zmenu v orientácii i predmete, v metóde i štýle filozofie. Rortyho význam podľa autora spočíva v pokuse o filozofickú revolúciu, ktorú chcel začať.

Prvá kapitola *Rané obdobie (1931 – 1979)* (s. 45 – 129) je predstavením raného obdobia tvorby Rortyho až do vydania jeho práce *Filozofia a zrkadlo prírody* v roku 1979. Višňovský v nej opisuje dynamiku filozofického myslenia 20. storočia a situáciu ľudstva, na ktorú Rorty reaguje svojim dielom, pričom jeho základná intencia bola podľa Višňovského terapeutická a metafilozofická. Išlo mu o hľadanie zdrojov a predpokladov filozofických problémov, ale aj o zdôvodnenie toho,

že povaha filozofie je imaginatívna, kreatívna, „filozofia má pozdvihovať ľudského ducha a hľadať pre neho nové možnosti a formy života, klásť novým spôsobom relevantné otázky a vymeniť kantovské otázky za Deweyovské: „Na akých spoločenských cieľoch sa budeme podieľať? Akým človekom by som sa najradšej stal? (s. 49)

Višňovský v tejto kapitole predkladá pred slovenského čitateľa veľmi cenný prehľad súčasnej americkej filozofie a pragmatizmu, hľadá korene americkej filozofie, či americkej filozofickej tradície, v ktorej Rorty zanechal nezmazateľnú stopu. Kladie si otázku do akých smerov svetovej filozofie je možné Rortyho zaradiť. Na otázku, či bol Rorty postmoderný filozof neexistuje podľa Višňovského jednoznačná odpoveď, pretože rámec postmodernizmu je mu priúzkou (s. 39). Višňovský ukazuje, že Rortyho spôsob filozofovania bol od začiatku modifikovaný jeho metafilozofickým prístupom, ktorý hľadal komparácie, inovácie a konverzácie medzi rôznymi školami myslenia, najskôr s pragmatizmom, neskôr s kontinentálnou filozofiou (Nietzsche, Heidegger, Sartre, Foucault, Derrida, Habermas). Typickým postmodernistom podľa autora nikdy nebol a jeho filozofický vývoj pokračoval v rámci postanalytickej filozofie a neopragmatizmu. Rorty bol podľa neho postmoderný pragmatista, ale jeho intencia bola nietzscheovská: kriticky myslieť až ku koreňom západnej filozofie. Rorty sa tiež snažil o dôsledný anti-platonizmus, ako kritiku binarity skutočnosti a poznania na „pravé“ a „nepravé“ („vyššie“ a „nižšie“), čo vo filozofii znamenalo vydať sa na cestu hľadania neutrálnych, ahistorických, objektívnych kritérií. To však podľa Rortyho nie je možné, pretože nikto sa nemôže vymaniť zo svojej doby a vyviazať sa z kontextu vlastnej komunity. Žiadna filozofia nemôže byť bezpredpokladová.

Rortyho filozofická identita bola podľa Višňovského bazálne pragmatistická (James a Dewey), no to mu nebránilo inovovať pragmatizmus lingvistickou (neskorý Wittgenstein), resp. postanalytickou filozofiou (Quine, Sellars, Davidson). Časť tejto filozofie však vyčítal abstraktné, dehumanizujúce, scientistické chápanie jazyka. Jeho „postlingvistický neopragmatizmus“ mu však nebránil inšpirovať sa aj kontinentálnou filozofiou od Nietzscheho cez Heideggera po Derridu (no selektívne aj ďalšími: Kierkegaardom, Freudom, Sartrom, Foucaultom a i.). Višňovský zdôrazňuje jedinečnosť Rortyho filozofickej pozície vo svetovej filozofii. Na jednej strane bol americký pragmatista, ale v domácom kontexte aj analytický a postanalytický filozof. Na druhej strane vynikajúci znalec európskej filozofie. Bol tiež ten, kto toto všetko spojil do svojho „rortyzmu“ – filozofie, ktorá sa rozvíjala v troch líniiach:

1. v línii lingvistickej filozofie smerom k neopragmatizmu;
2. v línii neopragmatizmu smerom k európskemu postmodernizmu;
3. v línii európskeho postmodernizmu smerom k postlingvistickej filozofii a postpragmatizmu.

Višňovský si myslí, že Rorty stavia mosty medzi troma filozofickými stranami: lingvistickou (post-analytickou) filozofiou, pragmatizmom a kontinentálnou (postmodernou) filozofiou.

Druhá kapitola s názvom *Zrelé obdobie (1979 – 1998)* predstavuje Rortyho obdobie života a tvorby od roku 1979 až po vydanie 3. zväzku filozofických spisov *Pravda a pokrok* v roku 1998 (s. 131 – 243). Na ceste poznávania Rortyho diela, Višňovský ukazuje čitateľovi postupné filozofické dozrievanie Rortyho, od lingvistického obratu k pragmatizmu. Rortyho zameranie vo filozofii bolo podľa autora primárne metafilozofické, „terapeutické“: filozofia má klásť otázky o vlastných otázkach a byť zmysluplnou konverzáciou o nich. Filozofia je slobodná kreatívna intelektuálna činnosť, ktorej podobu určujú len filozofi sami. Budúca filozofia preto nemusí mať podobu, akú mala filozofia v minulosti. Rortymu išlo o to, aby filozofia bola zaujímavejšia, relevantnejšia a užitočnejšia pre ľudí, spoločnosť a kultúru.

Základný Rortyho postoj je v tejto kapitole deklarovaný v kontexte tvrdenia, že žiadna filozofia nie je bezpredpokladová, ako to v „zrelej“ formulácii vyjadril v predslove k svojmu dielu *Filozofia a zrkadlo prírody*: „Hneď na začiatku štúdia filozofie ma zaujalo, ako sa v dôsledku nových predpokladov objavujú nové filozofické problémy, ako zanikajú či ako menia svoju podobu... že totiž „filozofický problém“ je výsledkom podvedomého prijatia predpokladov zabudovaných v jazyku, v ktorom bol problém sformulovaný; a tieto predpoklady treba preskúmať ešte skôr, než začneme brať vážne samotný problém“ (Rorty 1979/2000).

Rorty sa snaží nájsť cestu z vnútornej uzavretosti filozofie do seba samej, pretože filozofi konverzujú, diskutujú len sami medzi sebou. Ako je možná budúcnosť filozofie tak, aby nekopírovala svoju minulosť? (s. 208) Rorty vyjadruje názor, že „produktom filozofie môže byť len dialóg, nie nejaká vec, technika alebo niečo podobné ako vo vede, či ako obraz v umení. Vo filozofii nemôžeme z tohto dialógu nikdy a nijako vystúpiť, neustále ho „produkujeme“ a „reprodukujeme“. Každý filozof k nemu prispieva a je zodpovedný za to, ako a čím. Len tak žije filozofia ako oblasť kultúry; len vtedy je živá ako činnosť. Inak povedané, filozofia „žije“ vtedy (a dovtedy), kým je živý filozofický dialóg, lenže v tom lepšom prípade nie iba medzi filozofmi samými“ (s. 101). Osamelý, izolovaný, do seba uzavretý, filozof sa z tohto pohľadu javí ako nešťastná karikatúra filozofa (s. 102). Rorty sa usiluje o kritickú relexiu z vlastnej vykryštalizovanej pozície, takže s ostatnými filozofi a filozofiemi vstupuje do kompetentnej konverzácie (s. 232). Rola filozofie by mala byť sociálna a globálna (s. 237). Za hlavnú sociálnu funkciu filozofie Rorty považuje: „terapiu v zmysle zbavovania sa zastaraných myšlienok a spôsobov myslenia. „Filozofickú terapiu“ preňho robili najmä traja filozofi –

Wittgenstein, Heidegger a Dewey – tým, že prehodnocovali to, čo robili filozofi pred nimi“ (s. 207). Historicita filozofie je podľa neho vyjadrením kreativity, inovácie, vývoja, pretože ukazuje, že celé filozofické diskurzory sú „historické pokusy o riešenie historických problémov kultúry a civilizácie, nie večné a nemenné paradigmy (s. 133).

Višňovský predstavil kľúčové momenty Rortyho metafilozofie, ktorá nastavuje odvážne, provokatívne, ale hlboko premyslené „zrkadlo“ celej západnej filozofii od Platóna cez Descarta a Kanta až po súčasnosť. Po Rortyho analýzách modernej západnej kultúry, úvahách o racionalite a kultúrnom poriadku si podľa Višňovského jasne uvedomuje, že „filozofia musí investovať svoj potenciál do riešenia „problémov ľudí“, a nie „problémov filozofov“ (s. 242).

Tretia, posledná kapitola (s. 245 – 311) s názvom *Neskoré obdobie (1998 – 2007)* je reflexiou Rortyho tvorby v posledných rokoch života od roku 1998 (napr. *Pozdvihnutie našej krajiny; Filozofia a sociálna nádej; Demokracia a filozofia; Kontingencia, irónia a solidarita*) po vydanie 4. zväzku filozofických spisov s názvom *Filozofia ako kultúrna politika* (2007) a zároveň otvára nové možnosti interpretácie Rortyho filozofie. Višňovský v nej zreteľne ukazuje kontinuitu Rortyho myslenia, postupné napĺňanie pôvodného zámeru Rortyho, s ktorým sa vydal na cestu od platónskeho absolutizmu k rortyovskému antiabsolutizmu (s. 89), vyjadrenia toho, „čo by mali filozofi robiť, aby boli užitoční pre ľudské spoločenstvo i pre svoj vlastný život“ (s. 89) a tiež to, kým sa v poslednej dekáde svojho života stal: politickým, morálnym a kultúrnym filozofom. Rorty sa v tomto období zaoberal najmä otázkou slobody a pravdy, filozofiu chápal ako kultúrnu politiku (s. 284 – 311). Najdôležitejšou možnosťou bola pre Rortyho sociálna nádej pre ľudstvo, ktorá podľa Višňovského je jedným z centrálnych pojmov Rortyho politickej filozofie (s. 278).

Keď Višňovský uvažuje o vývoji Rortyho filozofie, identifikuje základnú rolu filozofie z hľadiska otázky: na čo je dobrá? Višňovský sa sústreďuje na poukázanie súvislosti filozofie s ľudskými sociokulturnými praktikami, keď na základe brilantnej analýzy Rortyho diela, ukazuje jej ľudský zmysel a chápe filozofiu v kontexte každodenného života. Znamená to podľa neho zmeniť nielen tému a orientáciu filozofie, ale aj spôsob myslenia vo filozofii. Znamená to vzdať sa platónskych chimér, ktoré nikdy nemôžeme dosiahnuť a uvedomiť si, „kto filozofuje“, teda kto sme my ľudia, čo filozofujeme. Filozofia sa má rozvíjať ako pokračovanie zdravého rozumu a používanie prirodzeného jazyka, a nie vytváranie vedeckého rozumu a umelého formalizovaného jazyka. Višňovský prenikavo odhaľuje, že v pozadí Rortyho celoživotnej tvorby, je metafilozofické východisko, že filozofia je ľudská záležitosť, jedna z našich intelektuálnych, lingvistických sociokulturných praktík, ktoré sme si vytvorili. Filozofi by mali byť „solou kultúry“ či jej „korením“ (s. 312).

Višňovského monografia je v našom intelektuálnom prostredí nielen dôstojným doplnením chýbajúceho diela z významnej oblasti svetového filozofického myslenia. Vzhľadom na premyslene zostavený text, prenikavý filozofický pohľad a erudovanosť Višňovského, má čítanie a pochopenie Rortyho ambíciu stať sa tým, čo proklamuje sám autor: zmenou nášho pohľadu na svet (s. 316).

Literatúra

RORTY, R. (1979/2000): *Filozofia a zrkadlo prírody*. Bratislava: Kalligram.

Doc. Mgr. Andrea Javorská, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa
Filozofická fakulta
Katedra filozofie
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovenská republika
ajavorska@ukf.sk